

En forening bliver til

CHRISTIAN MOLBECH OG STIFTELSEN AF DEN DANSKE HISTORISKE FORENING

AF

NIELS CLEMMENSEN

»Ingen mand kunne være mindre medgørlig end Molbech, mindre skikket til at arbejde i forening med andre, hvortil der også hører at kunne påvirkes af andre«. ¹ Det var det skudsmål, som H. N. Clausen gav sin kollega i redaktionskomiteen for Maanedskrift for Litteratur, historikeren, filologen, teaterdirektøren, bibliotekaren og tidsskriftredaktøren Christian Molbech, og det må medgives, at Clausen stort set gav udtryk for sin samtids vurdering. Ingen iagttager og deltager i tidens åndelige og lærde miljøer kunne nemlig undgå at komme i berøring med Molbech, og han synes at have været et geni til at komme på kant med folk. På biblioteket vogtede han som en drage over sine skatte, var til gengæld ret liberal, når det gjaldt egne behov; blandt forfatterne var hans teatervoteringer frygtede, og i sine recensioner revsede han ubarmhjertigt de æstetiske brud på den Heibergske formskole. Som forfatter af jubilæumsskriftet i hundredåret for Videnskabernes Selskab udtrykte han sig endvidere så frimodigt om selskabets interne forhold, at jubelkomiteen fandt sig foranlediget til at tage forbehold over for hans vurderinger, og heller ikke på det område, der skulle blive hans livs indsats, stiftelsen af Den danske historiske Forening og redaktionen af Historisk Tidsskrift, undlod han at lægge sig ud med kolleger og fagfæller.

Alligevel skyder Clausens vidnesbyrd over målet, for så vidt som Molbech i eminent grad var »foreningsmand«. Da han tog initiativ til Den danske historiske Forening havde han allerede adskillige, ganske vist strandede, foreningsprojekter bag sig, og han var ikke blot medlem af lærde sammenslutninger som Videnskabernes Selskab, Danske Selskab, Samfundet til den danske Litteraturs Fremme og Det skandinaviske

¹ H. N. Clausen: Optegnelser om mit Levned og min Tids Historie, 1877, s. 154.

Litteraturselskab, men spillede også en fremtrædende rolle i Trykkefrihedsselskabet. Både som embedsmand og privatperson havde Molbech således opbygget et kontaktnet, der var det bedst tænkelige udgangspunkt for en formaliseret samvirken af historisk interesserede blandt de dannede og oplyste og hans skrivekalendere er samtidig et vidnesbyrd om, at han plejede disse kontakter i en omfattende selskabelighed med tidens dignitarer inden for videnskab og åndsliv. Molbech bliver på den måde et fikspunkt i Den danske historiske Forenings tilblivelse og første periode, ikke blot fordi han blev foreningens initiativtager og første sekretær gennem femten år, men også i kraft af sin centrale placering i tidens selskabelighed og lærde miljø. Om denne indsats og dens betydning for foreningen handler det følgende.

Molbechs virke som historiker og redaktør af *Historisk Tidsskrift* er blevet belyst af Johannes Steenstrup, og af Ellen Jørgensen og Bøggild-Andersen i jubelårene for stiftelsen af foreningen, mens hans biografi er blevet fortalt af Morten Borup.² Heller ikke i disse fremstillinger hersker der tvivl om hans betydning som initiativtager og inspirator, men her skal hovedvægten lægges på Molbech som »foreningsmand«, hans organisatoriske indsats og hans kontakter til tidens foreningsmiljø. Det rejser bl.a. spørgsmålene om, hvilke målgrupper han satsede på, hvordan han greb initiativet an i praksis, og hvilke traditioner og forbilleder – positive som negative – han kunne trække på. Trods Molbechs udtalte distancering til den frembrydende »associationsånd«, er Den danske historiske Forening nemlig et af dens mange skud og bør ses i dette lys.³ Hovedvægten er derfor lagt på initiativet og de første par år, selv om perspektivet udstrækkes til hele den Molbechske periode og samtidens historiske offentlighed.

² Johs. Steenstrup: *Historieskrivningen i Danmark i det 19. Aarhundrede*, 1889, s. 195-225; Ellen Jørgensen: *Chr. Molbech, den danske historiske Forenings Stifter* (HT 10. rk. V, s. 1-63), C. O. Bøggild-Andersen: »*Historisk Tidsskrift*« gennem Hundrede Aar (ibid. s. 72ff.); M. Borup: *Christian Molbech*, 1954.

³ En oversigt over 1800-tallets foreningsvæsen og foreningsdannelse med gennemgang af litteraturen foreligger med N. Clemmensen: *Associationer og foreningsdannelse i Danmark 1780-1880. Periodisering og forskningsoversigt*, 1987 (udarbejdet i tilknytning til det nordiske forskningsrådsprojekt, »associationsprojektet«, om det tidlige foreningsvæsen i Norden); jvf. samme: *The Development and Structure of Associations in Denmark, c. 1750-1880* (*Scandinavian Journal of History*, vol. 13, 1989, pp. 355-370); endvidere kan henvises til V. Wählin: *The Growth of Bourgeois and Popular Movements in Denmark ca. 1830-1870* (*Scandinavian Journal of History*, vol. 5, 1980, pp. 151-183), og samme: *By og land. Omkring dynamikken i forholdet mellem socio-økonomisk basis, organisation, klasser og ideologi i Danmark i det 19. århundrede* (J. Holmgaard (red): *Det grundtvigske bondemiljø*, 1981, s. 1-73). Blandt ældre bidrag foreligger Frank Jørgensens meget givende oversigt: *Københavnske foreninger 1820 til 1848* (*Hist. Medd. om Kbh. 4. rk. V*, s. 25-112).

Program og mål

I foreningens første vedtægter er det i ganske høj grad Molbech selv, der fører ordet. Foreningens formål gik ud på at vække »historisk ånd og interesse« og at fremme historiske studier og arbejder med nærmeste hensyn til fædrelandet; endvidere at medvirke til bevarelsen af historiske dokumenter og udgivelsen af større nationale arbejder om Danmarks historie, geografi, etnologi og arkæologi. Foreningen ville udgive et dansk historisk tidsskrift, og samtlige foreningens skrifter skulle leveres vederlagsfrit til foreningens ordentlige medlemmer.⁴

Med formålene var altså forbundet et konkret program for foreningens virksomhed, og den dynamiske kraft skulle udgå fra medlemmerne, dels ved deres selvstændige litterære arbejder, dels ved deres »levende deltagelse og medvirkning«. Det er altså åbenlyst, at den nye forening var for de dannede og oplyste uden derfor at være en specialiseret forening for historikere, hvad der falder godt i tråd med tidens historiske miljø. Endvidere var medlemskriterierne knyttet til medlemmernes personlige kvalifikationer, eller som Molbech forklarede i sit forord til *Historisk Tidsskrift*, foreningen havde fundet deltagelse hos »dannede mænd af alle stænder og folkeklasser«.⁵ Bestyrelsen forbeholdt sig retten til selv at håndhæve disse principper ved optagelsen af nye medlemmer og kunne også afvise ansøgere, men afgørelsen kunne i så fald appelleres til medlemmerne. Vi skal senere se, hvordan disse medlemskriterier blev praktiseret i rekrutteringen, men vil man nærmere ind på de intentioner, der lå bag vedtægterne, kan man foreløbig gå til foreningens forhandlingsprotokol.⁶

Det første spørgsmål, der rejstes, var berettigelsen af den nye forening. Havde man måske ikke allerede Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog og Samfundet til den danske Litteraturs Fremme? Og skulle man ikke hellere koble initiativet til disse ældre hæderkronede selskaber? Molbech kunne fremføre to argumenter, som talte imod denne løsning. For det første henvendte den nye forening sig til en ulige større kreds af deltagere, og for det andet havde den et mere fast og bestemt mål. Det gjaldt med andre ord om at emancipere sig fra tidligere tiders snævre lærdomsmiljø og kanalisere medlemsressourcerne mod nogle konkrete mål. Begge argumenter var i overensstemmelse med en fremherskende tendens i det borgerlige foreningsliv, både i det hjemlige og ude i Europa, mod mere differentierede foreningsformer og

⁴ Vedtægterne er aftrykt i fortalen til HT I, s. XVIII-XXII.

⁵ Chr. Molbech: *Om Historiens nationale Betydning og Behandling; om historiske Arbejder og Formaalene for en historisk Forening i Danmark* (HT I, s. 42).

⁶ RA, Den danske historiske Forenings arkiv, forhandlingsprotokol 1839-47.

en bredere medlemsbasis, samtidig med at grænsen blev trukket nedadtil af det besiddende og dannede borgerskab.⁷

I vedtægternes § 8 blev der åbnet adgang for foreningen til at optage æresmedlemmer, men ikke uden at sagen forinden havde været debatteret på det stiftende møde. Laurids Engelstoft mente, at æresmedlemmer stred mod foreningens formål, at virke og arbejde for historien, mens Molbech beroligende gjorde gældende, at selskabet jo ikke *behøvede* optage æresmedlemmer, og at de desuden skulle godkendes af selskabets medlemmer, så der ikke forelå risiko for misbrug.

Institutionen med æresmedlemmer indebar altså en risiko for »misbrug«, og det er nærliggende at antage, at det var eksemplet fra Videnskabernes Selskab, der skræmte. Allerede Langebek ankede over, at man i selskabet mest gik efter de fornemme mænd og ikke så meget efter afhandlinger, og unægtelig frembyder Videnskabernes Selskabs historie adskillige eksempler på både æresmedlemmer og ordentlige medlemmer, hvis adkomst til hæderen ikke er umiddelbart indlysende.⁸ Oplysningstidens lærde selskaber og akademier befandt sig i virkeligheden i et vadedsted mellem to statussystemer, det gamle stands- og rangshierarki og det nye borgerlige dannelsesideal grundet på personlige kvalifikationer. Det var sidstnævnte, man ønskede at gøre gældende i oplysningstidens nye selskabelighed, men tilpasningen til den standsopdelte enevældige samfundsstruktur nødvendiggjorde et knæfald for de betitlede og fødte, hvor de fornemme ofte adelige honorarii kunne sikre de for et selskab så nødvendige kontakter til kongen og ikke mindst hans finansielle ressourcer.

At Molbech i høj grad var opmærksom på faren for »uværdige« medlemmer fremgår også af hans ovennævnte jubilæumsskrift i 100-året for Videnskabernes Selskab.⁹ Den heri udtalte kritik af selskabets struktur og praksis må betragtes som et vigtigt indicium for Molbechs intentioner med den nydannede historiske forening. Selskabet kritiseres for i de første mange år mindre at have set på den optagnes »viden-

⁷ I de seneste år har studiet af foreningernes historiske forudsætninger og udvikling især været intensivt dyrket i Tyskland. Blandt pionerarbejderne kan peges på: T. Nipperdey: *Verein als soziale Struktur in Deutschland im späten 18. und frühen 19. Jahrhundert* (H. Berding (Hg.): *Gesellschaft, Kultur, Theorie. Gesammelte Aufsätze zur neueren Geschichte von Thomas Nipperdey*, 1972/76, s. 174-205); O. Dann: *Die Anfänge politischer Vereinsbildung in Deutschland* (U. Engelhardt (Hg.): *Soziale Bewegung und politische Verfassung*, 1976, s. 197-232); O. Dann (Hg.): *Vereinswesen und bürgerliche Gesellschaft in Deutschland* (*Historische Zeitschrift, Beiheft 9*, 1984).

⁸ Jacob Langebek til C. Deichman 12.6.1756 (H. F. Rørdam (udg.): *Breve fra Jacob Langebek*, 1895, nr. 117).

⁹ Chr. Molbech: *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Historie i dets første Aarhundrede 1742-1842*, 1843.

skabelige fortjeneste end andre heraf uafhængige udvortes anledninger og vedkommendes honette ambition«, altså en vurdering i overensstemmelse med den, Langebek nåede frem til.¹⁰ Den samme bekymring afspejler sig i hans polemik mod selskabets nye valgeregler, hvorefter de enkelte klasser eller videnskabelige discipliner fik tildelt en dobbeltstemme ved optagelsen af deres foreslåede kandidater. Klassen, indvendte Molbech, burde nemlig være i stand til at argumentere for sin kandidat med så kraftige og indlysende grunde, at det var unødvendigt at gøre brug af særlige klasseprivilegier.¹¹

Endnu mere frimodigt kunne Molbech naturligtvis give udtryk for kritik i sine skrivekalendere, hvor han bl.a. skildrer den daværende prins Christians valg til præsident i Videnskabernes Selskab den 9. marts 1838.¹² Af de 23 tilstedeværende medlemmer stemte de 21 på prinsen, en enkelt (Molbech mener Werlauff) undlod at stemme, og en anden, nemlig Molbech selv, stemte på statsminister Møsting, selskabets æresmedlem. Forinden havde sekretæren, H. C. Ørsted, under hånden meddelt de tilstedeværende, at Møsting ønskede prinsen valgt, men Molbech indfandt sig først umiddelbart inden stemmeafgivningen. Enhver må altså have vidst, hvem der havde afgivet den enlige stemme på Møsting! Intet under, at episoden vakte Molbechs bitterhed, så meget mere, som flere medlemmer havde været imod prinsens valg. Hele sagen måtte vække mindelser om rangs- og standsforskelle, der ikke hørte hjemme i den lærde republik – »Kunne her da vel et frit valg finde sted?«, var Molbechs kommentar til episoden. Fra et senere møde afholdt den 13. marts 1840 på Amalienborg under præsidentens, nu kong Christians, forsæde noterer Molbech, at det hele var, om ikke ceremonielt, så dog tvungent og uinteressant.

¹⁰ Molbech 1843, s. 125, jvf. s. 33ff.

¹¹ Molbechs kritik af Videnskabernes Selskab vakte som før nævnt mishag i selskabets jubilæumskomiteé. H. C. Ørsted, selskabets sekretær, udarbejdede en udførlig redegørelse med påvisning af nogle faktuelle fejl og en generel kritik af værkets hele tendens som skadelig for selskabets renommé. Redegørelsen cirkulerede i afskrift blandt medlemmerne, mens Molbech senere fik lejlighed til at fremføre sit forsvar på et møde i selskabet. Det synlige resultat af striden blev et »Tillæg til Fortalen« i jubilæumsskriftet, hvor selskabets jubilæumskomiteé fralagde sig ansvaret »såvel hvad det faktiske angår, som i henseende til de i skriftet udtalte anskuelse«. At Molbechs kritik af »uværdige medlemmer« i virkeligheden har været berettiget fremgår indirekte af Ørsteds egne bemærkninger, hvor han indrømmer, at selskabets møder i de senere år har haft mere liv, fordi »vi nu ikke ved vore valg se så meget på borgerlig anseelse, som ofte forhen, men fornemmelig på dygtighed til at fremme selskabets øjemed« (Hele sagen med Ørsteds redegørelse og Molbechs forsvar er oplyst i A. Lomholt: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 1742-1942, III, 1960, s. 410-447).

¹² KB, Chr. Molbechs dagbøger (skrivekalendere), N.k.S. 439, 8°; jvf. A. Lomholt: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 1742-1942, I, 1942, s. 456.

Der er næppe tvivl om, at Molbech med sin nye forening har set et alternativ til det »ceremonielle« og »tvungne« i den repræsentative akademitradition, der i Danmark dog ikke kom til nær den samme udfoldelse som f.eks. i Frankrig. Som vi skal se i det følgende har hensynet til magten og æren ganske vist ikke været aldeles fremmed for stifteren af Den danske historiske Forening, men de afgørende kriterier måtte være medlemmernes kvalifikationer til at arbejde for foreningens formål og foreningens absolutte autonomi i dens virke. Der er derfor god logik i, at Molbech i sit »forord« til første bind af Historisk Tidsskrift understregede, at fremgangen var sket ganske uden »udvortes mægtig beskyttelse og fremhjælp«.¹³

Tradition og fornyelse

Molbechs konstatering må dog tages med et vist forbehold. I virkeligheden kan der peges på en del træk i omstændighederne ved dannelsen af Den danske historiske Forening, der videreførte traditionen fra oplysningstidens akademier og selskaber. Således bevilgede Frederik VI 200 rbd. af postkassen til foreningens portoudgifter, og kronprins Frederik, der var indtrådt som ordentligt medlem med løfte om yderligere beviser på sin interesse for sagen, bidrog allerede i januar 1840 med 100 rbd. Portofrihed var i sin tid også blevet tilstået Det kgl. danske Landhusholdningsselskab tillige med klækkelige kontante tilskud, og både Videnskabernes Selskab og Danske Selskab havde nydt kongelig understøttelse fra deres første år.

Oplysningstidens nye selskaber blev opfattet som legitime kanaler for borgernes deltagelse i de offentlige anliggender, hvortil både hørte næringslivets og videnskabernes befordring, og denne Kooperation mellem den enevældige statsmagt og de nye borgerlige sammenslutninger repræsenterer en ubrudt og nok så karakteristisk kontinuitet ved siden af de mere iøjnefaldende konfrontationer, der fulgte, når staten følte sit politiske monopol eller den sociale orden truet. At dette naturligvis ikke kunne være tilfældet med Den danske historiske Forening turde fremgå af bestyrelsens sammensætning af solide og agtede embedsmænd og de hæderlige formål.

Ganske vist blev båndene mellem foreningerne og statsmagten efterhånden løsnet; sammenlignet med oplysningstidens halvofficielle kongelige selskaber havde et nyt liberalt syn på forholdet mellem statsmagt og

¹³ Chr. Molbech: Om Historiens nationale Betydning og Behandling; om historiske Arbejder og Formaalene for en historisk Forening i Danmark (HT I, s. 43).

offentlighed gjort sig gældende, men selskabernes indre autonomi og selvstyre og det jævnbyrdige samvær medlemmerne imellem var også i oplysningstiden et vitalt anliggende. Videnskabernes Selskab forbeholdt sig udtrykkelig retten til selv at udarbejde og forandre sine vedtægter, og om medlemmerne hed det i Danske Selskabs love fra 1747, at »alle lemmerne skulle i alt selskabet vedkommende være lige gode«. Den selskabelige utopi blev senere litterært tematiseret af Jens Sneedorff i hans bidrag til spectatorlitteraturen, *Den patriotiske Tilskuer*, hvori skildres et selskab af fire personer fra hver sin stand, men hinanden så lig i karakter, at »det udvortes alene adskiller dem«. Ordet »karakter« havde her fået en anden og ny betydning end rang, nemlig en persons karakter, hans »tænkemåde« og »gemytsart«, og *Tilskueren* trak en karakteristisk parallel til frimurerne, »hvor alle indtil tjenerne var brødre«.¹⁴

Det »udvortes« – rang og stand – var altså det patriotiske selskab principielt uvedkommende, og Den danske historiske Forening kunne nu blive det nye forum for denne utopi, en forening der skyede det »udvortes glimrende eller forfængelige« og alene var forpligtet over for sine videnskabelige og nationale formål.

Foreningen var nemlig national, lige som Sneedorffs *tilskuer* var patriotisk, og Molbech appellerede til sine medborgeres »patriotiske varme for fædrelandets nationale hæder i dets historie«, ligesom Langebeks *Danske Selskab* optog »kendere og elskere af fædernelandets sprog og historie«. Oplysningstidens patriotisme var ganske vist ikke 1830'ernes, men i udviklingen af den nationale selvforståelse og nationalfølelsen repræsenterer de lærde selskaber og deres efterkommere en væsentlig kontinuitet.

Det samme gælder formidlingen. *Danske Magazin* gjorde regning på sine »nykære landsmænds upåtvivlelige begærlighed«, den nydannede historiske forening ville vække »lyst og interesse for den historiske kundskab hos tænksomme læsere af enhver folkeklasse«. Det nationale og det populære, det videnskabelige og det formidlende, det var symbiosen, der trak linien op fra oplysningstiden til Molbechs nye historiske forening. Foreningens første bestyrelse var da også på det nærmeste identisk med bestyrelsen i *Danske Selskab*, og som en yderligere cadeau til det gamle hæderkronede selskab blev samarbejdet formaliseret i vedtægterne.

Under diskussionen og afstemningen om foreningens vedtægter her-

¹⁴ Lomholt 1942, s. 117ff.; (Jacob Langebek): *Det Kongelige Danske Selskabs Begyndelse og Tilvæxt i de tre første Aar, 1748*, s. 60; *Den patriotiske Tilskuer 1761 nr. 2* (Sneedorffs samtlige Skrifter, I, 1775, s. 10).

skede der dog ikke fuld enighed om prioriteringen af fædrelandshistorien, og det blev Molbech, der kom til at forsvare det nationale og det dermed beslægtede nordiske over for Grundtvigs krav om i højere grad at tilgode universalthistorien og de fremmede staters historie. Det lykkedes også Grundtvig at få fjernet et enkelt »dansk« fra formålsparagraffen, men en afstemning om, hvorvidt foreningen hovedsagelig skulle fremme større nationale arbejder om *Danmarks* historie, gik ham imod med 18 stemmer mod 11. Grundtvig forlod mødet i vrede for kort tid efter at blive formand i det nystiftede Danske (!) Samfund, mens foreningen bibeholdt sin karakter af *dansk* historisk forening i overensstemmelse med Molbechs oprindelige plan.¹⁵ For Molbech og hans meningsfæller gjaldt det nu om at samle en talstærk kreds af deltagere med de fornødne kvalifikationer til at blæse liv i den patriotiske og nationale vision.

Medlemmerne

»Optagelsen i lærde selskaber beror meget på personlige forhold og forbindelser«!¹⁶ Denne konstatering, der egentlig var ment som en kritik fra Molbechs side af visse »anomalier« i Videnskabernes Selskab, havde unægtelig også gyldighed for den nydannede historiske forening. I en indbydelse dateret den 20. marts 1839, hvormed bestyrelsen henvendte sig til en kreds af potentielle medlemmer, understregedes det således, at indbydelsen gjaldt mænd, som man »ifølge forhold og omstændigheder« kunne have kendskab til. Udgangspunktet var altså bestyrelsens kontakter og forbindelser, men man skal dog lægge mærke til den udstrakte hånd. Man indbød ganske vist i første omgang dem, man kendte, men udelukkede ikke andre interesserede, selv om disse skulle være bestyrelsen personlig ubekendt.¹⁷

Fra begyndelsen kan man altså skelne mellem to kategorier af medlemmer, nemlig kredsen fra bestyrelsens personlige horisont, og de øvrige, som man på anden vis håbede at få fat på. Hvordan rekrutteredes disse medlemskategorier, og hvilke kriterier anlagde bestyrelsen i rekrutteringen?

¹⁵ Mødet blev afholdt den 22. februar. Foruden referatet i forhandlingsprotokollen foreligger der en dagbogsberetning fra en af deltagerne, den senere teolog og præst ved Vartov, C.J. Brandt. Danske Samfund skulle være »et historisk selskab i levende retning«; sandsynligvis har Grundtvig næret mistillid til den historiske forening som værende alt for boglærd og antikvarisk (Ellen Jørgensen i HT 10.rk.V, s.42f; H. Ilsøe og K. Hørby: *Historie, i: Svend Ellehøj m.fl. (red.): Københavns Universitet 1479-1979, X, 1980, s.407f.*)

¹⁶ Molbech 1843, s.113.

¹⁷ Indbydelsen var omhyggeligt formuleret, så man undgik at støde de folk på manchetterne, der *ikke* modtog nogen indbydelse. (Chr. Molbech til J.E. Larsen 4.3.1839, Den danske historiske Forenings arkiv, pk. med diverse dokumenter 1839-79).

I første omgang indbød Molbech 77 mænd, heraf 7 (!) fra provinsen, af hvem han forventede, at de ville medvirke til stiftelse af foreningen.¹⁸ Listen over indbudte afspejler hans store ambitioner på foreningens vegne; med få undtagelser var de indbudte alle akademikere med fremtrædende positioner inden for videnskab og administration. Med denne sammensætning har han ikke blot ønsket at hverve medlemmer, hvis lærdom og dannelse umiddelbart kunne fremme foreningens formål, men også ønsket at etablere en forbindelse til mænd, hvis borgerlige stilling på anden vis kunne tilføre foreningen prestige. Blandt repræsentanterne for videnskaberne finder man 15 universitetsprofessorer, og både Det kongelige Bibliotek og Gehejmearkivet er fuldtalligt repræsenteret. Fra centraladministrationen og højesteret tæller listen over de indbudte både kommitterede, deputerede og assessorer.

I sin sociale sammensætning afviger kredsen af indbudte ikke fra det traditionelle lærde miljø. Af de 24 indenlandske ordentlige medlemmer i Danske Selskab ved udgangen af 1839 er de 17 blandt de indbudte, og fra Videnskabernes Selskab henvendte Molbech sig til 14 medlemmer eller godt en tredjedel af selskabets indenlandske ordentlige medlemmer.¹⁹ De lærde selskaber var i høj grad Tordenskjolds soldater, og med sit flerstrengede engagement som skribent og embedsmand var Molbech en legemliggørelse af denne tendens. Indbydelserne til Den danske historiske Forening afspejler i høj grad hans daglige omgangskreds fra biblioteket, universitetet, teatret (!) og det lærde miljø – en omgangskreds som han for en stor del også plejede privat selskabelighed med. Til sammen har Molbech og hans kommende kolleger i bestyrelsen været i stand til at trække på et frodigt forenings- og tidsskriftmiljø bundet sammen i et fint forgrenet netværk af professionelle og private kontakter.²⁰

Men hvordan fik man nu hvervet medlemmer uden for den snævrreste kreds? I fortalen til første bind af Historisk Tidsskrift konstaterer Molbech med tilfredshed, at foreningen har nået sin store tilslutning »på disse veje uden gentagne offentlige bekendtgørelser og uden anvendelse af noget andet slags tilskyndende middel, som bestyrelsen ej kunne finde passende med en *videnskabelig national* forenings ånd«; med »disse veje« menes indbydelser til udvalgte mænd, mens offentlige bekendtgørelser

¹⁸ Der er en liste over de indbudte i forhandlingsprotokollens referat af det første møde den 14. februar.

¹⁹ B. Kornerup: Det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie 1745 – 8. Januar – 1945, 1945, s. 97ff.; Lomholt 1942, s. 354ff.

²⁰ Ifølge Molbechs skrivekalendere for 1838 og 39 havde han i året forud for foreningens stiftelse gæstet eller selv været vært for godt en tredjedel af de 70 indbudte fra København.

ikke kunne være sagen for en forening, der ikke anså det for »ganske ligegyldigt«, hvem der indtrådte som medlemmer.²¹

Den personlige indbydelse blev altså den foretrukne fremgangsmåde lige som i Videnskabernes Selskab og Langebeks selskab et århundrede tidligere. Overfladisk set kunne det tage sig ud som en anakronisme, men fremgangsmåden var simpelt hen den mest hensigtsmæssige. Underlaget var ikke stort, dannelseskløfterne til gengæld så betydelige, at bestyrelsen selv måtte opsøge de nødvendige medlemsressourcer i begyndelsesfasen. Som en frugtbar arbejdsmark havde Molbech selv peget på bisperne og de »mest litterære præster«,²² og hans virksomhed kan følges i hans skrivekalender for 1839: 19. marts tilskriver han 31 sjællandske præster, 21. marts yderligere 69 sjællandske præster, 1. april henvender han sig til biskop Faber, Odense, med 19 indbydelser til Fyn, og 20. september til biskop Paludan-Müller, Århus, med 14 indbydelsesbreve.

Gejstligheden var en af datidens vigtigste kommunikationskanaler mellem hovedstad og provins. Det kongelige danske Landhusholdnings-selskab havde ligeledes benyttet sig af præsterne, og fra regeringen forelå der allerede fra selskabets start et påbud til præsterne om at kommunikere selskabets formål og præmiematerier til almuen. For Molbech har fremgangsmåden ikke været uvant. Gennem flere år havde han været beskæftiget med at indsamle materiale til sit dialektleksikon og havde henvendt sig til og modtaget adskillige bidrag fra landets præster, bl.a. fra de senere bisper Nikolai Fogtmann, Rasmus Møller og Tage Müller.²³

Af bisperne forventede Molbech, at de skulle videregive en fortegnelse over passende emner til foreningen blandt stiftets præster. Paludan-Müller i Århus foreslog dog i stedet en anden og mindre forpligtende fremgangsmåde, nemlig at foreningen gennem ham tilstillede en indbydelse til samtlige provster i stiftet, der dernæst lod den cirkulere blandt præsterne i hvert provsti.²⁴ Resultatet af de mange henvendelser til gejstligheden blev i al fald det gunstige, at Den danske historiske Forening fra sine første år kom til at tælle et betydeligt antal præster. De fylder allerede godt i den første medlemsfortegnelse fra juli 1839, og i marts 1840 talte foreningen 128 gejstlige, hvoraf de 120 i provinsen eller

²¹ Johs. Steenstrup mener (Steenstrup 1889, s. 214), at citatet er en direkte hentydning til Rafns Oldskriftselskab og selskabets håndfaste propaganda og udnyttelse af sine forbindelser til hoffet.

²² Chr. Molbech til amtsfuldmægtig Chr. Olsen (Randers) 28.3.1838 (Den danske historiske Forenings arkiv, pk. med diverse dokumenter 1839-79).

²³ Dansk Dialect-Lexikon ved C. Molbech, 1841, s. XXVIff. (fortegnelsen over de benyttede kilder).

²⁴ Jens Paludan-Müller til Chr. Molbech 6.9.1839 (KB, N.k.S. 2336, 4°).

godt en tredjedel af medlemmerne uden for hovedstaden. I landdistrikterne dominerer præsterne totalt og har stort set kun fået følgeskab af store landejendomsbesiddere og godsfunktionærer.²⁵

Præsterne var altså centrale, men der forelå andre muligheder for rekruttering, hvor Molbech i ganske mange tilfælde også kunne trække på et personligt og professionelt bekendtskab. Adjunkt Caspar Paludan-Müller i Odense blev f.eks. forsynet med 22 indbydelsesbreve, og til adjunkt Reiss i Viborg og mekanikus Vistoft fra fabrikken Bruunshåb sendtes 11 breve. Med fagfællen Paludan-Müller havde Molbech haft kontakt i mange år, mens han havde draget fordel af Vistoft under udarbejdelsen af sin dialektordbog. Paludan-Müller var desuden en central skikkelse i Fyens Stifts litterære Selskab, hvis medlemmer syner pænt blandt den historiske forenings første fynske medlemmer, de 4 lærere fra Odense Katedralskole ikke at forglemme.²⁶ Fra fabrikken Bruunshåb fik mekanikus Vistoft følgeskab af fabrikanten, M. P. Bruun, og en fabriksmester og en spindemester. Også et venskab med generalpostdirektør Winge har Molbech vidst at benytte sig af. I marts 1839 traf han Winge under et stort selskab hos Kolderup-Rosenvinge – »Etatsråd Winges gamle uforanderlige venskab«, hedder det i skrivekalenderen – og ugen efter overlod han Winge 7 indbydelser til viderebefordring i hans kreds. Foruden Winge selv indtrådte fire embedsmænd fra generalpostdirektionen i løbet af den næste måneds tid, og det har formentlig ikke været uden betydning for de 200 rbd. fra postkassen til portoudgifter!

De personlige og for en dels vedkommende private indbydelser har altså spillet en meget stor rolle i rekrutteringen til foreningen, enten gennem bestyrelsen selv eller dens mellemmand, og med oprettelsen af et net af tillidsmænd i provinsen, de såkaldte korrespondenter, blev systemet lagt i fastere rammer. De lærde skoler og gejstligheden har som før nævnt været oplagte kommunikationskanaler for en forening som Den danske historiske Forening; blandt de 13 korrespondenter i 1840 er der da også 3 præster, 4 adjunkter og en rektor, men der kan også ligge andre kriterier til grund for valget af korrespondenter. Molbech tillige med andre medlemmer af bestyrelsen var valgt til Trykkefrihedsselskabets repræsentantskab og skriftkomité, og det kunne derfor være nærliggende at rette blikket mod selskabets tillidsmænd i provinsen, når det gjaldt om at få oprettet et kontaktnet for foreningen. Således var 6 af de ialt 13

²⁵ Trykte medlemsfortegnelser i Den danske historiske Forenings arkiv, pk. med diverse dokumenter 1839-79.

²⁶ Fortegnelse over Medlemmerne af Fyens Stifts litterære Selskab, 1840 (KB, småtryk).

korrespondenter bestyrere af provinsafdelinger inden for Trykkefriheds-selskabet i årene 1838 og 1840.²⁷

Men provinsen var nu engang et problem og ikke mindst Jylland – »man ved dér næsten ej, hvor man tør henvende sig« – indrømmede Molbech i et privatbrev til amtsfuldmægtig Olsen, foreningens korrespondent i Randers. Man måtte i stedet fæste lid til, at korrespondenterne kunne virke mere effektivt end den fjerne bestyrelse i København. Olsen blev i øvrigt et stort aktiv for foreningen, selv om det dog aldrig lykkedes ham at inddrive de ophobede restancer fra pastor Blicher i Spentrup.²⁸

Gik Molbechs forventninger til korrespondenterne nu i opfyldelse? I marts 1840 var 347 af foreningens 565 medlemmer bosiddende uden for København, og det må vel karakteriseres som et rimeligt resultat, men æren kan ikke uden videre tilskrives korrespondenterne. De fleste provinsmedlemmer var bosiddende i Sjællands stift, heraf var de 40 procent præster, og som vi ved havde Molbech som foreningens sekretær indbudt 100 sjællandske præster.

Beliggenheden i nærheden af København har naturligvis givet sekretæren en særlig mulighed for at yde en personlig indsats, og ofte har han også kunnet bane vejen for korrespondenterne. Lad os tage Helsingør som et eksempel. Her var slotspræst Fischer korrespondent, og allerede i juli 1839 er der anført 25 medlemmer fra Helsingør. Fischer har åbenbart lagt sig i selen, og især synes han at have haft særdeles gode forbindelser til toldkammeret, for 14 af de 25 medlemmer var tilknyttet kammeret, fra direktøren og ned til assistenterne! Der er dog næppe grund til at hæfte sig alt for meget ved slotspræstens forbindelse til toldkammeret, for forholdet hænger snarere sammen med, at Molbech tilskrev kaptajn Sneedorff samme dag, som han sendte en snes indbydelsesbreve til Fischer.²⁹ Sneedorff var toldinspektør i Helsingør, og da direktøren for Øresunds toldkammer, konferentsråd Holten, yderligere var blandt de 77 mænd, som blev indbudt til at stifte foreningen, er det nok snarere disse to mænd, som man må tilskrive æren for det historisk interesserede toldkammer i Helsingør.

²⁷ Næmlig slotspræst P.E. Fischer (Helsingør), provst D. Smith (Stege), stiftsskriver C. Hansen (Roskilde), stiftsrevisor H.C. Hviid (Maribo), rektor E.P. Rosendahl (Nykøbing F.) og søløjtnant C.L.J. Irminger (Fredericia); desuden optrådte et par af Molbechs personlige venner som uofficielle korrespondenter (Fortegnelse over Medlemmerne af Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug 15.2.1838 og 1.1.1840 (KB, småtryk); Den danske historiske Forenings arkiv, pk. med antegnelser og bilag til regnskaberne 1839-52).

²⁸ Chr. Molbech til Chr. Olsen 28.3.1839 (Den danske historiske Forenings arkiv, pk. med diverse dokumenter 1839-79).

²⁹ Molbechs skrivekalender 9.5.1839.

Korrespondenterne skulle hverve medlemmer, men foreligger der eksempler på, at ansøgere er blevet nægtet optagelse i foreningen? Ifølge vedtægterne stod denne mulighed jo åben for bestyrelsen, men den ses ikke at have benyttet sig af den. På den ene side ønskede bestyrelsen en talstærk kreds af medlemmer i en bevidst distancering til de ældre lærde selskaber, på den anden side havde man ved stiftelsen opstillet nogle dannelseskriterier for de medlemmer, som man helst så i foreningen. Det sidste hensyn har altså ikke medført direkte afslag, men enkelte tilfælde gav dog anledning til diskussion. Der var f.eks. skolelærer P.C. Møller, Hou, der havde sendt en »noget synderlig skrivelse«, og der var disciplen F. Koch i Viborg, men begge optages, sidstnævnte med den sympatiske gestus, at man forærede den fattige discipel foreningens sidst udkomne skrifter uden erlæggelse af kontingent.³⁰

Langt alvorligere var de indvendinger, der rejstes mod overvagtimester Strøm i Randers, da korrespondenten på stedet ville melde ham ind i foreningen. Historisk interesse var virkelig et særsyn for folk i Strøms stilling, indvendte Molbech, og mon et videnskabeligt historisk tidsskrift i længden ville tilfredsstillе vagtmesteren? I det hele taget prøvede Molbech på alle mulige måder at knibe uden om, i samme åndedrag som han indigneret afviste, at hans betænkeligheder hang sammen med, at Strøm ikke var »andet end overvagtimester«; tværtimod viste foreningens praksis, at man aldrig havde skelet til medlemmernes stand og stilling ved optagelsen!³¹

Strøm blev optaget, og hele misèren bundede i, at foreningen var udgået for første bind af *Nyt historisk Tidsskrift*. I den betrængte situation ønskede sekretæren ikke at ødsle det sparsomme materiale på en overvagtimester, men det kunne unægtelig være vanskeligt at forene med det principielle standpunkt, at stand og stilling ikke burde spille ind i foreningens praksis.

Molbech kunne for så vidt have ret i, at medlemslisten også opviste eksempler på mere jævne medlemmer, men folk af Strøms sociale status hørte til de absolutte undtagelser. Det samlede indtryk af medlemslisterne i Molbechs periode bliver derfor, at foreningen fik den type medlemmer, som Molbech havde forestillet sig, da han søsatte sit projekt.

³⁰ Den danske historiske Forenings forhandlingsprotokol 1839-47, 29.10.39, 30.8.41.

³¹ Chr. Molbech til Chr. Olsen 15.3, 2.4, 4.6, 26.7, 28.9, 21.10 1847 (Den danske historiske Forenings arkiv, pk. med diverse dokumenter 1839-79). Chr. Olsen til Chr. Molbech 6.10.1847 (KB, N.k.S. 2336, 4°). Molbechs afhandling, Hertugdømmet Slesvig i dets Forhold til Kongeriget Danmark og til Holsten (*Nyt historisk Tidsskrift* I, s. 261-418) gav fornyet interesse for foreningen med et halvhundrede indmeldelser (Ellen Jørgensen i HT. 10. rk. V, s. 53ff.).

Medlemsdemokrati og foreningsstruktur

Oplysningstidens lærde selskaber var opstået som fristeder for en ny selskabelighed af ligesindede ubundet af stand og privilegier, men samtidig blev selskabeligheden baseret på andre og alternative kriterier defineret ved dannelse og oplysning. Disse kriterier var simpelt hen forudsætningen for det jævnbyrdige og tvangfri samvær inden for selskabets fire vægge – derfor de strenge adgangskriterier med proponering og ballotering, og derfor den bevidste begrænsning af medlemstallet.

Da Den danske historiske Forening opstod, så foreningsmiljøet anderledes ud. Nye foreninger med nye formål var dukket op, og medlemmerne kunne nu betragtes som en ressource i kraft af deres antal. For politisk betonedede foreninger som Trykkefrihedsselskabet var et stort antal medlemmer forudsætningen for, at foreningen kunne gøre sin indflydelse gældende som »pressionsgruppe«, og også når det gjaldt de mange foreninger med folkeoplysende formål, drejede det sig jo om at få tag i så mange som muligt. Betegnelsen »forening« i stedet for »selskab«, der begyndte at vinde indpas fra 1820'erne, indeholder også kimen til en ny struktur. Ganske vist brugtes betegnelser som »selskab«, »klub«, »samfund«, »forening« og »association« i flæng, uden at der var tale om tekniske termer for bestemte typer af sammenslutninger, men med forening kom man efterhånden til at forbinde en bestemt struktur med medlemsdemokrati og åben tilgang.

Hvor skal Den danske historiske Forening nu placeres i dette billede? Det er oplagt, at Molbech opfattede et stort antal medlemmer som en ressource, det var jo et af hans argumenter for overhovedet at skabe en ny forening, og foreningsdemokratiet med en valgt og ansvarlig bestyrelse blev ligeledes formaliseret i vedtægterne. Derimod kan foreningen i formel forstand næppe karakteriseres som en åben forening. Bestyrelsen forbeholdt sig jo kompetencen til at optage medlemmer, og selv om afgørelsen kunne appelleres til medlemmerne, ønskede bestyrelsen altså på forhånd at forbeholde sig en vis kontrol med rekrutteringen.

Kun i en vis forstand var Den danske historiske Forenings vedtægter således i overensstemmelse med de normer, der var under udvikling i foreningsdannelsen, men det ville være fejlagtigt at tolke foreningens struktur som et udtryk for organisatorisk »efterslæb« eller et særlig »reaktionært« sindelag hos stifterne. Snarere var der tale om en realistisk erkendelse af datidens store dannelseskløfter og en følelse af ansvarlighed over for foreningens formål. Foreningen skulle leve på deltagernes aktivitet og interesse, medlemsdemokratiet var derfor et *sine qua non*, men foreningen var også forpligtet over for sine videnskabelige og nationale formål. En sådan forpligtelse stillede kvalitative krav til medlemmerne,

og uden en formel mulighed for at øve kontrol med rekrutteringen risikerede man at prisgive foreningen gennem medlemsdemokratiet.

Foreningen lå her i forlængelse af en tradition, der i 20'erne og endnu i 30'erne var den fremherskende og måtte synes særlig velegnet for en videnskabelig forening. Adgangskriterierne og foreningens trivsel blev opfattet som komplementære størrelser, og den dag i dag er den lukkede struktur jo den gængse i de lærde selskaber, både de ældre og de nytilkomne. Det var i virkeligheden den samme tankegang, der lå til grund, når Studenterforeningen i 1838 brystede sig af at være det eneste selskab med en generalforsamling, der var tilstrækkelig indsigtfuld til at varetage foreningens tarv.³²

Medlemsdemokratiet blev derimod et problem, når en forening for at tiltrække et stort antal medlemmer opgav den lukkede struktur. Dette dilemma ses afspejlet i den mangfoldighed og stadige eksperimenteren med formen, som er kendetegnende for tidens foreningsmiljø. I Selskabet for indenlandsk Kunstflid (1808) undgik man bevidst formelle procedurer for medlemsintegration for at sikre den selvbestaltede styrelse i København over for mulige prætentioner fra de menige medlemmer. Om et egentlig medlemskab var der således ikke tale, og i Trykkefrihedsselskabet fandt man det nødvendigt at styrke repræsentantskabet for at svække de radikale strømninger i den københavnske generalforsamling.³³ Begge selskaber havde åben adgang og var dermed udsat for de farer, som medlemsdemokratiet frembød, når selskaberne skulle spænde over de store dannelseskløfter, eller hvad der nok var endnu værre, de voksende politiske uoverensstemmelser. Endnu havde foreningsdemokratiet ikke nået de kanoniserede højder, som det senere skulle nå i de folkelige bevægelser, og situationen var altså labil i den forstand, at alle muligheder og kombinationer forelå i foreningsdannelsen. Strukturen måtte afhænge af de formål, man ville fremme, og de givne sociale og politiske muligheder i situationen.

Nu blev det ganske vist ikke i kraft af sine officielle vedtægter, at Den danske historiske Forening sikrede sit sociale enhedspræg. Takket være de kommunikationskanaler, den betjente sig af, blev det simpelt hen ikke nødvendigt for bestyrelsen at gøre sit veto – eller rettere sit suspensive veto – gældende. I virkeligheden repræsenterede indbydelserne jo allerede den første sortering og overflødiggjorde på den måde de formelle kontrolmuligheder, der var indbygget i vedtægterne. Yderligere udgjorde

³² Frank Jørgensen i *Hist. Medd. om Kbh.* 4. rk. V, s. 98.

³³ H. Fode: *Selskabet for Indenlandsk Kunstflid 1808-1838* (Erhvervshistorisk Årbog 24, 1973, s. 35ff.); S. Nielsen: *Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug* (*Hist. Medd. om Kbh.* 4. rk. IV, s. 235ff., 250ff.).

foreningens hele funktion en garanti for stabiliteten. Korrespondenten i Randers ramte i virkeligheden hovedet på sømmet, når han til forsvar for overvagtimester Strøms optagelse gjorde gældende, at »de såkaldte medlemmer er jo egentlig kun abonnenter«. ³⁴ Man kunne altså roligt optage folk af Strøms status – chancen for at rigets overvagtimestre skulle kompromittere foreningen var forsvindende! I praksis blev beslutningerne og dermed det egentlige medlemskab forbeholdt en københavnsk elite, og det var aldeles utopisk at forestille sig, at et større antal medlemmer uden for denne kreds skulle møde op og gøre deres indflydelse gældende.

Den danske historiske Forening er da også opstået som en først og fremmest københavnsk forening. Herfra udgik initiativet, her fandt Molbech de kontakter, som han forestillede sig skulle udgøre kernen i foreningen, og endelig var bestyrelsen københavnsk, og foreningen havde sit hovedsæde i København. København var kongerigets ubestridte dannelsescentrum, og i den forstand giver det god mening at se på dannelsen af Den danske historiske Forening i et »lokalt« københavnsk perspektiv og som udsprunget af en københavnsk forenings- og dannelseselite med forgreninger ud i provinsen. De muligheder for centralisering og beherskelse af foreningen, som dette indebar, har i virkeligheden ganske mange paralleller til det lokale foreningsliv i de folkelige bevægelser. Der var en københavnsk elite, efter egen opfattelse *dannelsen*, og der var en folkelig elite, efter egen opfattelse *folket*, og meget af 1800-tallets historie handler om, hvordan de kridtede deres positioner op. I begge tilfælde var det interne netværk imidlertid baseret på en relativ begrænset gruppe, og for de folkelige bevægelsers vedkommende må det bl.a. rejse spørgsmålet, hvor »folkelige« de egentlig var. ³⁵

Bag den officielle foreningsstruktur aftegner sig således et nok så effektivt kontrolmønster, der formentlig kunne udfolde sig lige godt, hvad enten foreningen var åben eller lukket. I mere eller mindre grad vil man utvivlsomt altid kunne pege på sådanne sammenhænge i foreningslivet.

Forening og politik

Foreningernes sociale og politiske dynamik er latent til stede, fra de første spirer opstod til det moderne foreningsliv. Foreningsformen blev et alternativ til de feudale organisationsprincipper og blev tilegnet af borgerskabet i kampen for borgerlig lighed og mod de aristokratiske privilegier. Et langt stykke ad vejen kunne borgerskabet og den enevældi-

³⁴ Chr. Olsen til Chr. Molbech 6.10.1847 (KB, N.k.S. 2336, 4°).

³⁵ N. Clemmensen: Var de så folkelige? (Humaniora 1987 nr. 1).

ge kongemagt gå hånd i hånd i deres reformbestræbelser, men reaktionen indtraf i takt med den politiske radikalisering, det vil sige, når borger-skabets krav udmøntedes i en kritik af styret og styreformen. Det var den udvikling, der i Danmark for alvor igangsattes i 1840erne, og som i det mere turbulente Tyskland havde ført til Karlsbader beslutningerne i 1819.³⁶ »Associationsånden«, der altid havde været borgerlig progressiv, blev nu »politisk«, altså farlig, og i dette vadested stod Molbech. Han var fortalere for danskheden i Slesvig, men imod nationalliberalismen, dyrkede ivrigt sine skandinaviske forbindelser, især de svenske, men var imod den politiske skandinavisme, var engageret i folkeoplysningen, men imod politisk vækkelse.

Det faldt Molbech og hans samtid – konservativt såvel som liberalt sindede – naturligt at tage disse opgaver op som en foreningssag, og Molbech kunne altså både tage initiativet til en national historisk forening og samtidig advare imod »associationsånden«. I den ville hverken han eller hans forening have lod og del. Da han i 1839 modtog valget til Trykkefrihedsselskabets skriftkomité, var det også med forbehold af, at selskabet alene helligede sig folkeoplysningen, »hvorimod ethvert forsvar, enhver forsøgt udvidelse af trykkefrihedens grænser ved noget slags politisk virken af selskabet, må ligge ganske uden for selskabets formål«.³⁷

Skismaet mellem konservative og liberale, mellem dem der ville folkeoplysning, og dem der ville arbejde politisk, var til stede fra Trykkefrihedsselskabets start. Men af en videnskabelig sammenslutning som den historiske forening kunne man vel forvente, at den distancerede sig fra dagens strid og forholdt sig aldeles upolitisk? Eksemplerne fra Tyskland pegede ganske vist i anden retning, dér blev de historiske foreninger og selskaber nemlig agenter for den nationale bevægelse, og dønningerne herfra nåede allerede foreningen i 1840.³⁸ Historien er ganske vist blevet fortalt før, men den fortjener at drages frem i lyset for

³⁶ Danmark: V. Wählin: *Opposition og statsmagt* (F. Mikkelsen (red.): *Protest og oprør*, 1986, s. 105-130). Tyskland: Nipperdey 1972/76; Dann 1976.

³⁷ Chr. Molbech til P.C. Stenersen Gad 17.5.1839 (koncept, KB, N.k.S. 2336, 4° V.2, læg 13). Både på den liberale og konservative fløj blev »associationsånden« i stadig højere grad identificeret med det politiske foreningsliv. Konservative iagttagere nærrede betænkelighed, mens de liberale drog i felten for forenings- og forsamlingsfrihed (»associationsfrihed« omfattede i datidens terminologi begge rettigheder); se f.eks. Jens Paludan-Müller til Caspar Paludan-Müller 16.2.1838 (P.Bagge m.fl. (udg.): *Danske politiske Breve fra 1830erne og 1840erne*, I, 1945, nr. 184a); Orla Lehmann til D.G. Monrad 9.11.1844 (DpB II, 1948, nr. 640); J.F. Schouw til P.D.A. Atterbom 20.11.1844 (ibid. nr. 644). Schouw omtaler her Molbechs og regeringens frygt for en »direkte politisk virkning« af de skandinaviske selskaber.

³⁸ Dann 1976, s. 200f.

at vise de kræfter, som foreningen måtte forholde sig til. Kielerprofessorerne Falck og Michelsen afslog nemlig opfordringen til at indtræde som korresponderende medlemmer med den begrundelse, at korresponderende medlemmer kun kunne optages i Holsten, men ikke Slesvig, og at man på den måde havde regnet Holsten som udland og Slesvig som en del af kongeriget.

Som foreningens sekretær påtog Molbech sig at oplyse de herrer om sagens rette sammenhæng, nemlig at det på ingen måde havde været foreningens tanke at forfølge noget politisk øjemed; man havde alene holdt sig til de »rene historiske forhold«, hvorefter hertugdømmet Slesvig »uomtvisteligen i historisk henseende hører til Danmark, imedens Holsten... i samme henseende hører til Tyskland«, på trods af fire århundredes regentfællesskab med kongeriget Danmark. Foreningens vedtægter svarede altså blot til de tilsvarende bestemmelser for det Slesvig-Holsten-Lauenborgske historiske Selskab, hvorefter korresponderende medlemmer kun optoges uden for hertugdømmerne; begge vedtægter udtrykte følgelig den historiske kendsgerning, at »hertugdømmet Slesvig, ved sin historie og forfatning er knyttet nøje både til Danmark og til Holsten«.

Det var jo sagen i en nøddeskal, og senere fik den unægtelig sine politiske konsekvenser. Foreløbig anså bestyrelsen sagen om de holstenske lærde for ikke endelig afgjort, forsøgte altså at glatte ud, mens andre medlemmer ville slette dem af foreningens medlemsliste med en henvisning til slesvig-holstenske skrivelser om »dansk propaganda« i forbindelse med foreningen.³⁹

I en stadig mere politiseret offentlighed kunne Molbechs afsværgelse af al politik forekomme som en illusion, og heller ikke for hans eget vedkommende var der fuld overensstemmelse mellem gerning og ord. Til Historisk Tidsskrift bidrog han således med afhandlinger, der advokerede for et arveligt godsaristokrati, og som hovedsagelig må opfattes som dagsaktuelle indlæg i den politiske debat.⁴⁰ Alligevel holdt han fanen højt, da han gjorde status i sit sidste nummer af Historisk Tidsskrift; foreningen havde nu gennem femten år klaret sig uden »partiunderstøttelse« og havde vel netop derfor haft enkelte uvenner og modstandere. Adressen turde være tydelig nok – også den politiske – i betragtning af Molbechs advarsel mod »nationale illusioner« i historieskrivningen!⁴¹

³⁹ Hele sagen er refereret i foreningens forhandlingsprotokol 1839-47, det tredje almindelige møde 29.1.1841; jvf. Steenstrup 1889, s. 219f.

⁴⁰ Chr. Molbech: Nogle Yttringer om Aristokratie og Adelstand, Grundadel og Fødselsadel, i begges nærværende Stilling og Forhold til Staten (HT III, s. 159-248); samme: Om Danmarks Stilling og tilkommende Statsforfatning (Nyt historisk Tidsskrift II, s. 645-682).

⁴¹ Molbechs foretale til Nyt historisk Tidsskrift V.

De bidrag i *Historisk Tidsskrift*, der kunne medvirke til den politiske dagsorden, stammer dog hovedsagelig fra redaktørens hånd og står ret isoleret, og der findes vidnesbyrd om, at Molbech i andre sammenhænge har prioriteret videnskaben for politikken i overensstemmelse med de frisindede traditioner i den lærde republik. I 1842 udskrev Videnskaberne Selskab en prisopgave i historie om de danske skove, mens et forslag om Kalmarunionen blev forkastet. Begge forslag var stillet af arkivregistrator N. M. Petersen, men flere medlemmer af selskabets historiske klasse fandt Kalmarunionen »uhensigtsmæssig« som prisopgave på grund af emnets sprængfarlige forbindelse med »nutidens kimæriske forestillinger om en skandinavisk union«. Det skyldtes kun Molbechs og Madvigs energiske advokatur for, at intet emne burde forkastes af politiske hensyn, at forslaget overhovedet blev forelagt selskabet til afgørelse, der altså faldt ud til fordel for de mere fredsommelige danske skove.⁴²

Fik Molbechs til tider temmelig politiske distancering fra »politik« nu konsekvenser for tilslutningen til foreningen? Inden nedgangsperioden satte ind i slutningen af fyrreerne efter en hidtil ubrudt fremgang, nåede foreningen på sin højde 672 medlemmer. Tallet kunne godt have været større, også uden at foreningen derfor havde behøvet at gå uden for de akademiske kredse, men sammenlignet med størrelsen af det dannede tidsskrifts- og foreningspublikum var tilslutningen rimelig nok.⁴³

Der er, som påpeget af Ellen Jørgensen, heller ingen grund til at søge årsagen til tilbagegangen i Molbechs politiske konservatisme. Trykkefrihedsselskabet mistede tværtimod medlemmer i fyrreerne i takt med selskabets politiske radikaliserings, og i øvrigt var der en almindelig tilbagegang i det københavnske foreningsliv i denne periode. Enkelte foreningsløver savner man ganske vist blandt Den danske historiske Forenings medlemmer, det gælder f.eks. den allestedsnærværende Orla Lehmann, og det gælder Carl Ploug, og det er da sandsynligt, at den unge generation af liberale har forholdt sig skeptisk til en forening, hvis klientel og ikke mindst ledelse repræsenterede det konservative Danmark.

⁴² E. C. Werlauff til L. S. Vedel Simonsen 21.1.1842 (G. L. Wad (udg.): *Fra Fyens Fortid*, 2, 1916, s. 55f.).

⁴³ Blandt de sammenlignelige københavnske foreninger i 1830'erne og 40'erne opnåede kun Trykkefrihedsselskabet og Det skandinaviske Selskab større medlemstal end Den danske historiske Forening (Frank Jørgensen i *Hist. Medd. om Kbh. 4. rk. V*, s. 101ff.). Det dannede læsepublikum var ligeledes fåtalligt. *Maanedsskrift for Litteratur* nåede f.eks. aldrig op over de 300 abonnenter, og selv de populære guldalderforfattere havde et relativt beskedent publikum, Ingemann dog undtaget (Sven Møller Kristensen: *Digteren og samfundet*, I, 1974, s. 37ff., 51ff.).

»Et nyt og ungdommeligt liv«

Citatet er ikke hentet fra den politiske metaforik, men hentyder til de historiske studier og den historiske formidling. Det var nemlig dem, der ifølge Molbech skulle tilføres et nyt og ungdommeligt liv gennem foreningens virksomhed.⁴⁴ Hvilke konturer af en historisk offentlighed tegner foreningen nu i Molbechs periode?

Ellen Jørgensen har fremhævet, at Molbech og hans samtidige var »landnamsmænd, der tog megen jord i besiddelse«, mens det udstrakte område først i en senere tid er blevet udparcelleret og intensivt dyrket af specialister.⁴⁵ Historien var endnu ingen specialvidenskab, og historikerne ikke »professionelle« med baggrund i et fagstudium; vejen gik i stedet for over filologi, teologi eller retsvidenskab. I foreningens første bestyrelse kan kun professor H. M. Velschow og arkivregistrator N. M. Petersen således siges at have haft historien som »levevej«, af de øvrige var P. V. Jacobsen landsoverretsassessor, mens Molbech var professor i litteraturhistorie og J. E. Larsen i retsvidenskab.

Når det gjaldt medlemmerne satsede foreningen ifølge sine vedtægter på »arbejdende« medlemmer og dem, der i øvrigt havde national og videnskabelig interesse for formålet. Det var naturligvis i ganske høj grad et blot teoretisk skel, og hvem der var hvem, og hvor de skulle findes, forudsatte et omfattende personkendskab og en alsidig orientering. Man kunne nemlig ikke forlade sig på et professionelt fagligt miljø og uddannelsessystem, og derfor måtte bestyrelsen gribe medlemsrekrutteringen an, som den gjorde, med en bred vifte af henvendelser til fremtrædende personligheder inden for videnskab, gejstlighed og administration. Den historiske offentlighed var i ganske høj grad den dannede offentlighed.

Ser vi på foreningens formål, favner vedtægterne ligeledes bredt, nemlig historien i »vidtløftigere mening« og altså også dens hjælpevidenskaber som etnografi, geografi, statistik og arkæologi. I det store og hele blev denne flade også realiseret i tidsskriftet og ikke mindst gennem Molbechs egen indsats. Til første bind har han således foruden sit forord om historiens nationale betydning bidraget med en »etnografisk skitse« fra Lysgård og Hids-herreder og afhandlinger om Østrup bylov og Spøttrup. Af de andre medlemmer fra bestyrelsen er J. E. Larsen repræsenteret med arbejder inden for statsretten og Velschow med en af-

⁴⁴ Chr. Molbech: Om Historiens nationale Betydning og Behandling (HT I, s. 41).

⁴⁵ Ellen Jørgensen i HT 10. rk. V, s. 17; om fagets status og udvikling fra 1830 til gennembruddet i 1880'erne har Kai Hørby skrevet i: H. Ilsøe og K. Hørby: Historie (Svend Ellehøj m.fl. (red.): Københavns Universitet 1479-1979, X, 1980, s. 386ff.).

handling om bryderne, for begges vedkommende oversættelser og bearbejdelser af ældre afhandlinger, oprindelig skrevet på latin. Blandt tidsskriftets øvrige bidragydere i Molbechs periode var det præster, jurister, læger m.m., der dyrkede historiske studier ved siden af deres borgerlige erhverv. Foreningen og dens tidsskrift mobiliserede således, hvad der på den tid kunne udrettes af historisk forskning og formidling i Danmark og bidrog hermed til organiseringen af de spredte kræfter i perioden forud for historievidenskabens etablering som selvstændig videnskabelig disciplin.

Molbechs forening?

I sit forord til Historisk Tidsskrifts første bind om historiens nationale betydning havde Molbech fremhævet, hvad der på det område var udrettet ude i Europa, navnlig Frankrig, og Molbech vedkendte sig ofte og gerne sin inspiration fra fremmede forbilleder. Man kan finde hans direkte forlæg i de tyske historiske foreninger, men han trak på mange kilder, både hjemlige og fremmede. Det afgørende blev imidlertid Molbechs egen formidling af denne inspiration og den jernflid, han lagde for dagen for at realisere den, hvad der ikke var uden betydelige vanskeligheder.

De mest notable emner som Laurids Engelstoft, Kolderup-Rosenvinge, Werlauff og Madvig undslod sig for at træde ind i bestyrelsen, var mildest talt lunkne over for Molbechs initiativ og hele personlighed, og det kneb i høj grad med bidrag til tidsskriftet trods hyppige og demonstrative opfordringer fra redaktøren.⁴⁶ Standardafslaget var en beklagende henvisning til forretningernes overvældende mængde, gerne kombineret med klager over svigtende helbred, mens Caspar Paludan-Müller fra sit eksil i Odense henviste til adjunktens ørkesløse lod med 29 skematimer, privattimer og den evige kamp mod »sløvhed« og »barnagtighed« – kunne han blot gå i sin grav som »skikkelig adjunkt«, skulle han såmænd være glad!⁴⁷ Nu gik det som bekendt anderledes, og Paludan-Müller nåede også at bidrage til tidsskriftet i Molbechs redak-

⁴⁶ Hovedanklagen mod Molbech lød på hans »100 jern i ilden«, hans rod og glemsomhed, hans inkompetente embedsførsel og så, naturligvis, hans væsen. Især hans chef på Det kgl. Bibliotek, E. C. Werlauff, var ham en meget hård kritiker både i private ytringer og i sine erindringer. Eksemplerne herpå i hans korrespondence er legio, og i den deri rejste kritik ligger også årsagen til, at de ovennævnte notabiliteter distancerede sig fra foreningen (E. C. Werlauff til L. S. Vedel Simonsen 24.6.1839, udat. (sept. 1854), 14.7.1857, 20.10.1857 og passim (G. L. Wad (udg.): *Fra Fyens Fortid*, 1, s. 379, 2, s. 319, 370ff., 377); E. C. Werlauff: *Erindringer af mit Liv* (udg. af J. Clausen og P. Fr. Rist, 1910) s. 180ff.).

⁴⁷ Caspar Paludan-Müller til Chr. Molbech 30.4.1842 (KB, N.k.S. 2336, 4°).

tørtid, men det var redaktøren selv, der kom til at trække hovedlæsset både i det litterære og det organisatoriske.

Det har givetvis ikke lettet arbejdsbyrden, at Molbech, som anført af H.N.Clausen, havde et temmelig perifert forhold til samarbejdets kunst. Nøjsom som en vinterhare samlede han på reelle og indbildte krænkelser, var til gengæld også gavmild med at uddele dem, men samtidig forstod han fuldt så vel som de liberale virtuoser at trække på alle kanaler, de formelle såvel som de uformelle, når han ville fremme sine mål. Det er slående, hvordan han var om sig og med alle vegne, stiledede højt og også urealistisk højt, søgte magten og ofte blev skuffet, men alligevel nåede forbløffende langt med en mere end betinget, ja vrangvillig accept fra omgivelserne, hvad ikke mindst datidens lærde korrespondance vidner om. Et betydeligt selskabeligt talent (!) hjalp ham på vej sammen med et utrætteligt initiativ. Han var ikke fremmed for supplikantens rolle, når det var fornødent, befandt sig hjemmevant i de høje sale og var ikke ilde i dameselskab, i grunden en parallel til H.C.Andersen, som han har haft det vanheld at kritisere.⁴⁸ Men først og fremmest trak han på det interne netværk, som man også kunne kalde den dannede republik, et netværk, der på trods af politiske uoverensstemmelser var mærkbart bag alle tidens offentlige initiativer. Trykkefrihedsselskabet blev en bragende succes, lige så vel som Den danske historiske Forening blev en i al fald rimelig succes. Netværket og kontakterne var allerede for hånden, inden de blev formaliseret; set i det lys var det dannede borgerskab langt fra organisationssky, selv om »parti« og »partiånd« forblev pejorative i 1800-tallets borgerlige terminologi.

Molbech var blandt den håndfuld mænd, der forstod at realisere potentialet, og i den forstand må Den danske historiske Forening retfærdigvis karakteriseres som hans forening. Med dette initiativ fik han afgørende betydning for etablering af rammerne for en historisk offentlighed og dens formidling gennem et nationalt historisk tidsskrift.

⁴⁸ Det er gået med H.C.Andersens kritikere som med Leonora Christinas, at de har fået et meget dårligt eftermæle! Det gælder Molbech, der til sine dages ende frakendte Andersen ethvert talent, og det gælder filologen Simon Meisling, der mest er blevet kendt som digterens plagsomme rektor i Slagelse, og endelig gælder det også Collinerne, der generøst tog ham under deres vinger, men til tider forholdt sig mere nøgternt til deres protegé end foreneligt med hans selvfølelse.

SUMMARY

The Creation of an Association

Christian Molbech and the Founding of the Danish Historical Association

The Danish Historical Association was founded at a meeting held on 14 February 1839, the result of efforts initiated by the historian, philologist and librarian Christian Molbech (1783-1857). The present article deals with Molbech's role in founding the Association as well as its earliest development while he served as its secretary and the editor of its journal *Historisk Tidsskrift* (1839-53). The article deals, among other things, with the way in which Molbech took the initiative in founding the Association, the type of members he sought to recruit, and the Association's significance in the development of a history-conscious milieu in Denmark.

There were in Denmark prior to the Association a number of learned societies with historical and antiquarian aims, but their membership was narrow, and they led a moribund existence. Molbech wanted the new Association to serve as a national focus, a centre for all those interested in history and historical research. Its members were to be sought among the better educated public, the group that already dominated the associations of his time. With his many contacts within Copenhagen's higher social and scholarly circles, Molbech had the best conceivable prerequisites for soliciting desirable members. The core membership was thus recruited from his own private and professional circles. At the end of its first year, the Association numbered 565 members, 40 per cent of them residents of Copenhagen. Most of the members in the capital and provincial urban centres were civil servants or members of the liberal professions. Membership in the rural areas was dominated by the clergy, while the others were almost exclusively great landowners or manorial officials. By using a communication network of personal contacts, the Association acquired the type of members that Molbech wanted, and it was by very conscious design that publicity played only a minor role in establishing the membership. Although the Association gained a larger membership than previous learned societies, it remained predominantly academic, and its social basis was a fine-meshed network within the better educated bourgeoisie.

The study turns then to the questions of the Danish Historical Association's relation to the political public and the circles interested in history. The Association was founded at a time when political associations were just beginning in Denmark. In the course of the 1840s the »spirit of association« became increasingly identified with the liberalist and nationalist currents which were then just emerging, but Molbech stayed aloof of liberalism and the political manifestations of the »spirit of association.« Although the Association as such steered clear of the direct impact of political trends while Molbech served as its secretary and editor of its journal, it attracted to its membership the leading Danish exponents of conservatism, while the young generation of liberal leaders, for their part, kept away from it. None the less, as far as historical research and its dissemination were concerned, the Association succeeded in mobilizing whatever potential existed in Denmark at the time. As yet, history was not a specialized scientific discipline, and there was no system of professional training on which it could rely. The Association exhibited therefore a broad academic profile, and

contributors to *Historisk Tidsskrift* included clergymen, lawyers and physicians. The Association was, indeed, representative of the history-interested milieu in Denmark during the period prior to the establishment of history as a professionalized scientific discipline in the decade following 1880.

The study closes with an assessment of Christian Molbech's work as initiator and secretary of the Association and as editor of *Historisk Tidsskrift*. He is seen as the prototype of the »association men« of his times, the men who, in establishing associations, succeeded in tapping the great organizational potential of the bourgeoisie.

Translated by MICHAEL WOLFE